

Titel: text, [Latin] 145-0050

Citation: "text, [Latin] 145-0050", i *Louis Hjelmslev og hans kreds*, s. 1. Onlineudgave fra Louis Hjelmslev og hans kreds: https://tekster.kb.dk/catalog/lh-texts-kapsel_145-shoot-workidacc-1992_0005_145_Latin_0050/facsimile.pdf (tilgået 07. august 2024)

Anvendt udgave: Louis Hjelmslev og hans kreds

Ophavsret: Materialet kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge det til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

Eli Fischer-Jørgensen: *Fonem begrebet som indledning til (Hjelmslevs) L. 14.* 877.
Kollokvier over fonemteori, efteråret 1952

(tal henviser til numrene i bibliografien i Archiv f. vergl. Phonetik (A) og til den til koll. sammenstilte bibliografi (B).)

Terminologi

Beskrivelsen af sprogligt ud fra et (i videste forstand) funktionelt synspunkt har været kaldt : fonologi (Pragerskolen, derefter aim , i tysk, holl. tildels fransk (Martinet) o.a.), tildels engelsk (Bloomfield, Tweddell i første artikler), phonetics (Jones), phonemics (Amerikanerne i nyere tid, derefter RFJ Phonématique, Dieth : Phonemik (foruden Phonologie). udtrykket Fonematik er brugt af Hjelmslev for at betegne læren om manifestationen af fonemerne.

Fonologi er ikke noget helt heldigt ord, fordi det bruges i andre betydninger ogsaa : hos Grammont betyder det almen deskriptiv fonetik, hos Saussure: lydphysiologi, paa britisk engelsk : lydhistorie og i moderne amerikansk engelsk bruges phonology som fællesnavn for ~~fonematik~~ og phonemics.

Det mest praktiske er sikkert at overtage den amerikanske terminologi : dansk : fonemik, fonemisk . - evt. ogsaa fællesbetegnelsen : fonologi, selv om den kan give anledning til misforstaaelser , ~~smazzadde~~ udfra Pragterminologi, men det er praktisk at have en fællesbetegnelse. - Fonem har været brugt simpelthen : sprogligt, fx. hos Grammont og delvis hos Saussure, men er nu overalt brugt som noget forskelligt fra lyd, og sigtende til en funktionel størrelse, om end forskelligt defineret. I Europa har "fonem" ofte været begrænset til at betegne "segmentale enheder" (svarende til enkeltbogstaver), hvorved fonemik kan ~~være~~ være lidt for snæver terminus, men i Amerika er det alm. at tale om baade segmental og suprasegmental Phonemes (som Jones skelner som phonemes, tonemes, chronemes, stronemes). -

Forhistorie

Fonemikken er i virkeligheden lige saa gammel som bogstavsriften, den forudsætter en fonemisk analyse. Dette kommer ganske klart frem i Den første grammatiske afhandling, skrevet af anonym forf. i midten af 12. aarh paa Island (udg. af Dahlrup og H. Jónsson, af Anne Holtsmark ~~fxixkx~~ og sidst af Kinar Haugen med engelsk oversættelse i Language Monograph no. 25, 1950.

Forf.s formaal er at gøre den islandkse ortografi adækvat. Man var paa hans tid netop begyndt at skrive islandsk med latinske bogstaver, men har saebenbart ikke brugt forsk. tegn for alle fonemer. Forf. kræver at lyd der kan give betydningsadskillelse i de samme omgivelser skal adskilles i ortografien. For vokaler kommer han til 9 : i, e, ø, u, y, ø, y, a. Desuden kan alle disse være lange el. korte, nasalerede el. ikke nasalerede, og han giver ordpar der viser kommutationen, og sætter desude ordene ind i sætninger for at demonstrere det yderligere. fx: sár, sýr, súr, ~~súr~~ sýr, súr, súr, sýr. - og ex. som Súr eru augu sýr (sure er soens øjne . .) el. it eilra má þra it þra (den ældre ka drille den yngre -- længde gives ved ; nasalitet ved prik over). Ql heitir drykkir , en ql er band. - For kons. bemærkes at x og z er overflødige , og der er ingen grund til at skrive u paa særlig maade naar det staa som konsonant. c og k behøver heller ikke at bruges for samme lyd. Derimod maa man skelne lange og korte kons. han vælger at give de lange ved smaa kapitæler (for cc bruges K, da c og C er ens). Han bruger særligt tegn for ŋ (g), dette og þ kan ikke fordobles. fx. Miði eru ql pl at einu (det er ikke alt ql der lige godt). - osv.

Han nævner endogsaa at man kunde sarive en særlig bog om den saade bogstavernes kanforbindes paa i ord, men det bliver for langt i denne fremstilling.

Dette er faktisk den bedste fonemiske fremstilling af et sprog kendt indtil 1930-erne.

aldet paa visse punkter. Der skelnes mellem konstituent og exponenter, kun exponenter kan styres af elementer i en anden enhed. extense exponenter karakteriserer en hel ytring (i udtrykket modulationer, i indholdet verbalmorfer) intense og exponenter er ikke i stand hertil (i udtrykket akcenter, i indholdet nominalmorfer). - en enhed der forbinder konstituent og exponenter er et syntagma. Det minimale syntagma er i udtrykket stavelsen i indholdet nominet. - Konstituenten dels i centrale og marginale. ~~xxxxxxx~~ de centrale er i udtrykket vokaler, de marginale konsonanter, kons. selekterer vokaler (i indholdet stamme og afledning). - en vokal kan være en stavelse, en kons. kan ikke. --- I artiklen om dansk (B. 165) er der sket visse ændringer i definitionerne. - Der er givet en klar definition af ytringen som lex, elementer af højeste grad af hvilke hvert eet alene kan udgøre en katalyseret overklasse (enhed af nærmest forudgående grad), og modulationer og akcenter er defineret som stabiliserende en lex, og indbyrdes ud fra deres forudsætningsforhold. Herved undgås at definere akcenten ud fra ~~xxxxxxx~~ styrelsesforhold imellem stavelser og stavelse ud fra akcenten, men de nye definitioner er meget indviklede, her vil jeg kun fremhæve ~~xxxxxxx~~ det principielle --- ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~.

stavelse definere stadig ved at indeholde en akcent. Og de øvrige def. er uforandrede. --

Konsonanter og vokaler kan nu videre opstilles i kategorier efter indbyrdes funktioner. I fremstillingen af dansk bliver det ikke aktuelt, da alle konsonanter p.t. af den stærke reduktion kan stå i alle stillinger. - foruden forudsatte ~~xxxxxxx~~ (vok.) og forudsættende (kons.) kan man ogsaa have en kategori bade- og i dansk v/u. - - I andre sprog, fx. fransk kan man opdele i mindre kategorier af kons. Inddelingsgrundene er om de kan stå initialt el. finalt, el. vokalmert el. vokalfjernt el. begge dele. -

Alle disse definitioner kan foretages helt uafhængigt af substansen. M.h.t. til det sidste punkt ~~xxxx~~ initial- finalt har Hj. ikke været helt klar, det bruges sommetider om noget substansmæssigt, nemlig rækkefølge, men meningen er egentlig noget rent formalt: initialt er forudsat, finalt forudsættende etc. og derfor er der nogle bedre termer, som blot sj. er brugt. -

Man maa være klar over hvor rent formalt det er. - I sprog uden akcent er der ingen stavelser - kun pseudostavelser. - i sprog uden forudsætningsmellem konstituent (ex. altid cv) er der ingen vokaler og kons. - Og de forsk. formale størrelser kan manifesteres meget forskelligt. Akcent kan manifesteres ved tryk, tone el. fx. vokaler (~~xxxxx~~ i sprog med vokalharmonier) og vokoiderne i saadanne sprog er ikke vokaler og hvis to sprog har henholdsvis stavelsetyperne V, VC cvc og v cv vcvc, ~~xxxxxxx~~ og v, cv, cvc, saa er der forsk. forudsætningsforhold mellem den initialt og finale stavelser del (initial forudsætter final, ~~xxxxx~~, kombination, final forudsætter initial) - og kons. paa første plads i de tre sprog vil være helt forskelligt defineret. -

Dette faar konsekvenser for sprogsammenligning, og rejser visse problemer her. - Er det muligt at identificere ~~xxxx~~ rent formalt ~~en~~ størrelser mellem forskellige sprog? - ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~

Det forudsætter meget faste holdpunkter i definitionshierarkiet. - -- I en artikel i ALVII (182) har jeg prøvet at opstille en metode for definition af fonemkategorier med sammenligning for øje, men jeg har ikke turdet vove mig ud i ~~xxxx~~ rent formale sammenligninger og identificeret fra sprog til sprog ved substans. ~~xxxx~~ qogsoy har i sin disputats opstillet de franske fonemer i kategorier efter kombination (han benytter initial- final, vokaler, vokalfjernt og samt synretioner og extension) ~~xxxx~~ og han betoner meget stærkt at substansen er helt udelukket, mere endnu end

men i virkeligheden identificerer han ogsaa ud fra substans -
mere end Hjelmslev. - Men ~~stavelse defineres ikke formelt ens i forskellige~~
~~sprog, der regnes med vokal og kons, hvad enten der er selektion~~
el. solidaritet ~~og~~, det er de fonetisk ens størrelser
der kaldes henholdsvis stavelse, vok. og kons. - det samme viser
sig endnu tydeligere i indholdet. -

Jeg har benyttet rækkefølge - i substansbetydning - som hoved-
kriterium fordi det er det mest alment sammenlignelige. Man kan
ikke sammenligne relation mellem enkeltfonemer som ikke svarer
til hinanden i forsk. sprog. -

Men De fleste der har omtalt muligheden af at opstille
kategorier af fonemer paa en funktionel basis søger at faa
hvert fonem i sin klasse. (Drubetkov i Graz. - ~~og~~
ogsaa Togety - Bjerrum o.a.) det prøver Hjelmslev ikke, hovedsa-
gelig fordi han er bange for ~~at bygge paa til-~~
fældigheder hvis meget specifikke relationer skal med (~~at~~ ikke
foren f. i. l.). Dette problem - om der er tilfældige huller
og systematiske huller i kombinationerne, og om man kan skelne
dem har jeg behandlet i slutningen af den nævnte afhandling. ~~Te~~
Anerkender man de tilfældige, saa man ogsaa anerkende at ~~kan~~
ordpar ikke er afgrænsede for kommutationen, naar de blot er
mulige ud fra strukturen. Dette mener ogsaa Bjerrum, men Togety
kræver minimale par, og Hjelmslev har i reglen gjort det i diskus-
sioner. - Men dette krav er i virkeligheden uforeneligt med an-
tagelsen af tilfældige huller og ogsaa med den antagelse at tegn-
udtrykkene ikke er af endeligt tal og hæder til systemet, for krævet om
minimale par saa bygge paa antagelsen af et fast antal tegnudtryk
der ikke kan ændres uden at ændre systemet. -